

Vicenç Rosselló, un geògraf total¹

Josep Oliveras

Societat Catalana de Geografia

Benvolguts president de l'IEC, Joandomènec Ros; consellera de Cultura del Govern de les Illes Balears, Sra. Fanny Tur; doctor Vicenç M. Rosselló i Verger, autor del llibre; i altres homes i dones presents en aquesta sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans.

D'acord amb la petició que em va fer el responsable de la reedició de la tesi doctoral del professor Vicenç Rosselló, el senyor Damià Pons, delegat de l'IEC a Palma, a mi em pertocaria parlar de l'obra en el context de l'època i dels estudis geogràfics que es feien en aquells moments, perquè de l'obra en si ja parlaria el seu autor.

En primer lloc, i abans de començar la breu intervenció, em pertoca donar les gràcies a l'Institut d'Estudis Catalans i a l'Institut d'Estudis Balearics que per mitjà d'un bon acord ens han permès poder distribuir gratuïtament l'obra a tots els nostres associats i associades, a canvi de la compra d'un nombre determinat d'exemplars.

Ara, abans de tractar del significat de l'obra dins els estudis de Geografia regional, deixin-me dir algunes coses de l'autor, encara que entre el públic hi ha algunes persones que el coneixen millor que jo. Vicenç M. Rosselló va néixer a Palma l'any 1931, fill d'un mestre interessat pels fòssils i els mapes geològics. Va iniciar estudis de Ciències Naturals a la Universitat de Barcelona i tornà a Palma per treballar, però es traslladà a València on tenia una germana i cursà a aquella universitat els estudis de Filosofia i Lletres, on s'especialitzà en Geografia. En acabar, a l'any 1959, el catedràtic de Geografia, Antonio López Gómez, deixeble de Manuel de Terán, li oferí quedar-se a la universitat de professor adjunt, cosa que li permeté desplegar una intensa tasca en el camp de la Geografia física. En quedar vacant la càtedra de Geografia de la Universitat de Múrcia en marxar el doctor Joan Vilà Valentí a la de Barcelona (1965), el professor Rosselló guanyaria la càtedra d'aquella universitat (1967), per passar després a la Universitat de València (1969), per trasllat del professor López Gómez a l'Autònoma de Madrid. És a la Universitat de València on el doctor Rosselló desenvoluparia una immensa tasca en ser el cap del departament de Geografia. Formà nombrosos deixebles, implementà la llicenciatura en Geogra-

1. Intervenció del president de la SCG en la presentació del llibre de V. Rosselló a Barcelona, el 19/11/2018, amb la presidència de Joandomènec Ros (IEC) i Fanny Tur, consellera de Cultura de les Illes Balears.

fia i realitzà una àmplia activitat de recerca en els camps de la geomorfologia litoral, toponomàstica, cartografia històrica, geografia regional, etc.

El llibre que es presenta és la seva tesi doctoral, que va defensar el novembre del 1962 a la Universitat de València, davant d'un tribunal en el qual hi havia de president el doctor Amando Melón y Ruiz de Gordejuela, de la Universitat de Madrid, i de vocals el doctor Manuel de Terán Álvarez, també de la de Madrid, i dos catedràtics d'història de la Universitat de València, els doctors Joan Reglà Campistol i José Maria Jover Zamora, actuant-hi de ponent el seu director, el catedràtic Antonio López Gómez. No sé pas que li dirien els membres del tribunal, ben segur que els historiadors poca cosa, i els geògrafs potser alguna petita observació, perquè amb un treball com aquell, només podien donar-li la màxima nota, que és el que varen fer. La tesi es va editar en castellà al cap de dos anys per la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació, el gabinet d'estudis de la qual dirigia el geògraf i futur catedràtic de la Universitat de les Illes Balears, Bartomeu Barceló.

Quan jo estudiava a la Universitat de Barcelona (*la Central*), sabia de l'existència de l'autor del llibre que presentem perquè algun professor havia comentat alguna cosa del departament de Geografia de València i que allà era molt important la Geografia física que impartia un tal Rosselló, que era molt exigent amb els alumnes. Era força freqüent veure pel departament de Barcelona l'altre catedràtic mallorquí, el professor Barceló, però no recordo en aquells temps haver-hi vist mai en Rosselló. De fet, el meuencontre amb ell va ser a través de la lectura de *Les illes Balears. Resum Geogràfic*, editat per l'editorial Barcino l'any 1977, i un any o dos després un capítol sobre la pesca a la *Geografia general de España* de M. de Terán, L. Solé Sabarís i altres (1978).

Posteriorment he sabut més coses d'ell, per exemple que li van oferir d'anar de catedràtic a la Universitat Autònoma de Barcelona, però que no va acceptar; de les seves publicacions i altres anècdotes de la vida acadèmica, etc. Encara que la coneixença més directa ha estat a través dels actes i sessions de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC, i de la pròpia Societat Catalana de Geografia, de la qual és soci d'honor, i en algun dels viatges d'estudi de Setmana Santa per la Mediterrània en què hem coincidit. La idea que m'he fet d'ell és que és un professor amb molt de caràcter, molt treballador i seriós amb el que fa, i segurament molt exigent amb ell mateix. Dels que els hi agrada el contacte amb la realitat del terreny, tant o més que la butaca de la biblioteca, partidari del treball ben executat, del detall, de l'exactitud, molt més a favor dels mètodes inductius que dels deductius, d'aquells que saben fer bones descripcions per després definir, comparar i interpretar, tal com predicaven els mestres de la Geografia regional de la Sorbona.

Sobre el terreny, és un gran caminador, trescador afegeixo, perquè en baixar per una barranca de l'illa de Creta, ell que és un jove d'una certa edat, ens va avançar gairebé a tots. Explica amb la seguretat de saber el que diu, i en

converses generals sol gastar, a vegades, una apreciable i mallorquina ironia, acompanyada d'un somriure.

Com a geògraf és dels més complets que hi ha a la península, ja que gairebé ha tocat tots els camps principals de la Geografia, i d'aquestes característiques ja en queden ben pocs. El seu àmbit de dedicació ha estat fonamentalment el dels Països Catalans, o el de les terres en les quals es parla català, si no els agraden les connotacions polítiques. Sobre aquesta llenca peninsular i les seves illes, ha fet recerca en Geografia física i publicat sobre les seves albuferes i el litoral valencià, els efectes de les ones sobre el litoral, el massís de Mondúber; en Geografia agrària s'ha ocupat del regadiu a l'illa de Mallorca, del prat de Sant Jordi, de l'horta de Llevant; en Geografia urbana té un interessant treball sobre cinquanta-cinc ciutats valencianes; ha publicat sobre la toponomàstica de Migjorn i de Xaloc de l'illa de Mallorca; en Geografia regional té una Geografia del País Valencià; i fins i tot un estudi sobre les centuriacions romanes a la península. Darrerament han estat molt interessants les seves aportacions a la història de la cartografia, amb una *Cartografia Històrica dels Països Catalans* (2008), un treball sobre agrimensors i plànols parcel·lars a les Illes, el traçat de la frontera valenciana amb Castella, o els mapes murals de Mallorca. En Vicenç Rosselló és un geògraf "tot terreny", amb alguns centenars de publicacions, un geògraf dels que sap combinar "la pols dels arxius, amb la pols del terròs", com escrivia l'Antoni Rovira i Virgili.

Mallorca. El sud i sud-est, la seva tesi, ara redactada de nou en el seu català mallorquí, s'inscriu dins el paradigma de la Geografia regional vidaliana, que va elaborar Paul Vidal de la Blache en el tombant dels segles XIX al XX. Vidal, seguint els geògrafs alemanys entengué que el paper de la Geografia era el d'interpretar, donar a conèixer i fer comprendre, les diferents parts de la Terra i dels estats i nacions. Només d'aquesta manera es podria tenir una visió total del món, i trobar determinats principis generals, tan vàlids en una part com en una altra del globus. La base dels estudis havien de ser les regions naturals, entenent com a tals els espais geogràfics que presenten unes característiques físiques pròpies i diferenciades dels espais veïns. Aquestes característiques vindrien donades per la naturalesa i bàsicament serien marcades pel relleu, la litologia, la climatologia, la hidrografia, els tipus de sòl i la vegetació. Uns elements o factors que interactuarien entre ells i produirien uns determinats paisatges, però mai hi hauria un únic factor determinant, com el que pensava aquell geòleg francès de principis del segle XIX, que creia que els departaments de litologia granítica produïen en la vida dels humans efectes diferents als de litologia calcària.

Aquesta idea de regió natural va entrar amb força gràcies a geòlegs i naturalistes com els Hernández-Pacheco, pare i fill, de la Universitat de Madrid i del Museu de Geologia; però especialment gràcies a Juan Dantín Cereceda que entre desembre del 1913 i el primer quadrimestre del 1914 va anar a la Sorbona, a París, amb un ajut de la Junta de Ampliació de Estudios, a estudiar

Geografia física amb Emmanuel de Martonne, gendre de Vidal de la Blache, encara que Dantín es quedà només amb les idees relacionades amb la regió natural, i no desenvolupà el concepte de la regió geogràfica elaborat per Vidal de la Blache i alguns dels seus seguidors, especialment Lucien Gallois, Albert Demangeon i Raoul Blanchard.

Vidal de la Blache, adapta a la Geografia les idees del corrent filosòfic del possibilisme, i aleshores, davant una regió natural que els geògrafs han definit i delimitat, els humans s'adapten al medi natural i disposen sobre allò que la natura permet. S'estableixen així unes relacions de doble direcció entre el medi natural i l'activitat humana. Entre diferents possibilitats d'utilització de la naturalesa, els humans trien aquelles que els poden produir més beneficis, ajudats per les tècniques de què disposen. En la regió geogràfica les activitats humanes hi tenen un paper que no tenien en la regió natural, i a voltes, fins i tot, una regió geogràfica pot ser més àmplia que una regió natural en jugar en la seva formació la història, les activitats econòmiques i el paper de la ciutat-capital.

A Espanya, i en particular als Països Catalans, l'introduïdor de la regió geogràfica va ser, com ja saben, Pau Vila, que a l'any 1923 anà a Grenoble a estudiar el mètode de la Geografia regional que impartia Raoul Blanchard, i va ser seguint aquesta metodologia que a l'any 1926 va publicar la seva monografia sobre la Cerdanya, on les activitats humanes se superposen a l'escenari configurat pel medi físic que presenta Marcel Chevalier. Tres anys abans Miquel Santaló havia publicat el seu assaig sobre el Gironès, però el resultat és inferior a la síntesi que presenta Pau Vila, que tingué un gran ressò i trobà continuïtat en la seva *Geografia de Catalunya* (1928-1935).

Gràcies a la traducció de la *Geografia Universal* de Vidal de la Blache i Gallois, iniciada per Pau Vila i continuada per Lluís Solé Sabarís i Manuel de Terán junt amb altres col·laboradors (1928-1955), seguides per la *Geografia de España y Portugal* (1952-1967) i de la *Geografia de Catalunya* dirigida per Lluís Solé Sabarís (1958-1974), la metodologia de la regió geogràfica sobre la base de la natural s'imposarà a tot l'Estat, de tal manera que els catedràtics directors de tesis doctorals solien recomanar, o bé obligar, als seus deixebles la realització d'una tesi sobre una regió que havien de definir, tal com passava a França, on la geografia regional era el dogma geogràfic fonamental. A l'estat veí Albert Demangeon va fer la tesi sobre la Picardia, Camille Vallaux sobre la Baixa Bretanya, Raoul Blanchard sobre la plana de Flandes, Jules Sion sobre Normandia, etc.

A Espanya les monografies regionals, tot i haver-hi algun estudi d'abans de la guerra, es faran patents des dels inicis dels anys cinquanta, generalment com a tesis doctorals. Els catedràtics de les universitats de les capitals regionals intentaran, a base d'encarregar als seus deixebles monografies de les subregions, equivalents a les comarques catalanes, cobrir tot el seu territori de domini acadèmic. El 1951 Alfredo Floristán publica la seva tesi sobre la Ribera tudelana de Navarra, el 1955 Ángel Cabo sobre la comarca de la Ar-

muña, l'any següent Francisco Quirós sobre la conca minera de Puertollano, el 1957 Manuel Ferrer sobre el Campo de Cariñena, etc. A la Universitat de València, Antonio López Gómez farà el mateix sobre les comarques de les tres províncies que anirà distribuïnt entre els deixebles, encara que Vicenç Rosselló se'n pot escapar, justament per ser mallorquí i oferir una proposta sobre la seva terra. Quan ell en serà catedràtic, i en els primers anys, encara orientarà algunes tesis sobre estudis regionals, tant del País Valencià com d'altres regions històriques.

A Catalunya, després de la Cerdanya va seguir la monografia sobre la plana de Vic (1928), elaborada per Gonçal de Reparaz (fill), tot i que la part del medi físic va ser obra de Josep Ramon Bataller. Dos anys més tard, Josep Iglésies va publicar un treball sobre la delimitació de la comarca del Priorat i un altre sobre el Camp de Tarragona, que sense ser una monografia regional completa, incidia en la metodologia de definir una regió geogràfica. Encara el 1948 sortia publicat el seu assaig sobre la comarca d'Igualada i la seva extensió.

La postguerra va significar un important retrocés a Catalunya en els estudis regionals que només salvà Lluís Solé Sabarís i Pierre Deffontaines orientant a Salvador Llobet per estudiar l'àrea del massís del Montseny i el Principat d'Andorra (1945 i 1947). L'obra de Llobet, *El medi i la vida a Andorra*, va ser reeditada en català l'any 1986 i *El medi i la vida al Montseny*, l'any 1990. Posteriorment el 1956, Joan Vilà Valentí presenta la seva tesi sobre el Bages, dirigida oficialment per José Manuel Casas Torres, que només serà editada parcialment en articles. Del 1963, és la d'Albert Compte sobre l'Alt Empordà, del mateix director i editada l'any següent; i del 1966, la de Maria del Tura Bolòs referida a la comarca d'Olot, editada el 1977. Encara a l'any següent (1978), Josep Tortosa i Duran presentava la tesi sobre el pla i la ciutat de Lleida, publicada al cap de tres anys.

D'aquestes tesis i treballs de geografia regional, seguint els models de la geografia francesa, les obres més reeixides a Catalunya són les de Salvador Llobet, especialment *El medi i la vida al Montseny*, on a partir de la morfologia, el clima, la hidrologia i la vegetació, situa el poblament antic i la població moderna, per entrar seguidament a estudiar l'agricultura, amb els límits que les temperatures i la pluja, en relació amb l'altitud imposen als conreus. La ramaderia també s'estudia en relació íntima amb el medi, així com l'explotació forestal i bona part de les activitats industrials fruit de la transformació de productes agrícoles, ramaders o forestals. Les comunicacions obertes sobre la morfologia i aprofitant les valls fluvials, donarà pas a l'anàlisi de pobles i viles, des del punt de vista de la seva posició i formes d'agrupament de les cases, les quals mereixen també atenció, sigui per la seva disposició, funcions, materials, etc. La relació entre activitats humanes i el medi natural produeix un gènere o manera de vida, molt lligat a la tradició i a l'economia que recolzen sobre els condicionants del medi. Finalment destaca les divisions administratives antigues i modernes i el paper de la muntanya com a refugi.

Aquest tipus de treballs decauran els anys setanta del segle passat en establir-se una forta divisió entre la Geografia física i la humana, i especialitzar-se cadascuna en funció de les matèries i professors que hi havia en els nous ensenyaments o especialitzacions en Geografia. Així apareixen tesis de demografia, geografia urbana, geografia social i econòmica, morfologia, biogeografia i paisatge, climatologia, etc.

Una nova sèrie d'estudis regionals serà fruit a Catalunya de noves demandes de l'administració autonòmica relacionades amb programes de desenvolupament i planificació, o bé a encàrrecs d'entitats de crèdit com a prova del seu interès per les àrees comarcals. Treballs que en bona part dels casos són resultat de la col·laboració entre geògrafs i economistes, en els quals l'espai a estudiar correspon a una delimitació administrativa ja establerta, i on les activitats humanes tenen preeminència sobre el medi natural, sense que sovintegi cap remarca sobre les mútues influències que van caracteritzar alguns dels estudis anteriors, en especial els ja assenyalats del professor Llobet. Era una altra època en la qual les noves comunicacions, activitats, migracions i mobilitat, tenien poc a veure amb les regions dels anys cinquanta.

L'obra de Vicenç Rosselló que presentem pertany plenament al tipus d'estudis de la primera etapa de l'anàlisi regional, en què les regions s'havien de delimitar i definir. El sud i sud-est de Mallorca, comprèn sis municipis (Llucmajor, Campos, Ses Salines, Santanyí, Felanitx i Manacor), escollits en funció de criteris climatològics i administratius, tot i fent revisió dels elements proporcionats per la història que constituïrien una unitat més gran, o els elements de la geomorfologia, que en aquest cas la unitat seria més petita. Rosselló cerca el compromís entre les forces imposades per la naturalesa i la voluntat dels humans que modulen el paisatge per assegurar-se la subsistència en la comarca més àrida de Mallorca. La base possibilista del paradigma de la geografia regional vidaliana queda molt clar en el text introductori de la part de demografia en precisar que: "Tot un seguit de fenòmens interdependents aclareixen l'esdevenir humà al solar de la comarca i alhora cobren relleu amb l'estudi de l'evolució d'aquest grup humà que, sense deixar de ser lliure, actua sovint sota imperatius del medi o de la tradició".

La tesi de Vicenç Rosselló és el resultat d'un treball exhaustiu sobre el terreny, observant, fent fotografies, croquis, i moltes entrevistes a pagesos, advocats, capellans, metges, secretaris i oficials d'ajuntaments, així com a altres professionals. Parteix d'una abundosa bibliografia i s'orienta amb la tesi de Maurice Le Lannou sobre l'illa de Sardenya (1941) i de Max Derruau sobre les planes de la Limagne (1949). Fa cerca als arxius municipals i parroquials, encara que la documentació sigui "un malgirbat i ocasional registre parroquial pretridentí", utilitza els mapes geològics, cadastrals... i fins i tot primerenques fotografies aèries.

La tesi està estructurada en tres grans apartats. El primer el dedica a 'El paisatge natural', el segon a 'La població, ciutats i viles', i el tercer a 'Les activi-

tats econòmiques'. De tots els temes tractats el que li ocupa més extensió és el dedicat a 'La ruralia', com a activitat predominant a la comarca i que estudia des dels temps antics, amb les successives rompudes i ocupació de les terres, la propietat i els contractes que aquesta establia amb els pagesos sense terra o roters. Molt interessant el seu anàlisi del parcel·lari que no sempre s'adapta al relleu i que li permet cartografiar els espais de camps oberts i tancats.

En tots els capítols hi ha apartats molt interessants per veure justament la relació entre el medi i l'establiment humà, com quan tracta el tema de l'abastiment d'aigua a les poblacions, que condiona el propi assentament humà; que en limita el creixement i que obliga a la perforació de pous i a la construcció de nombrosos aljubs i basses.

No vull pas resumir aquesta extensa tesis, que té pel seu autor un valor arqueològic o testimonial, perquè cinquanta-sis anys després de redactar-la, dóna abundants notícies i proves gràfiques d'una comarca que ja no és la mateixa, que s'ha transformat completament com a conseqüència de l'electromecanització de quasi tot el que es feia manualment o amb l'ajut del bestiar, però especialment pel fenomen del turisme que ha portat nous pobladors i visitants, i ha forçat la transformació d'un paisatge que havia romàs inalterable al llarg de molts anys.

Aquestes transformacions es palesen en molts paràgrafs de l'obra, des dels referits pròpiament al paisatge i a les vies i mitjans de comunicació, com els que tracten de la vida i nivell de les poblacions, de l'ús del telèfon, restringit a professionals dels serveis i fabricants, als menjars i diversions.



Foto: Enric Bertran

Al marge de les dades, observacions, descripcions, explicacions, etc, la fotografia i la cartografia són uns elements que no solament acompanyen, sinó que tenen valor per si mateixos, ja que mostren el que ja no existeix. Són empremtes d'un passat del qual el professor Rosselló fa de notari. Dona fe d'aquell paisatge de terres dures i petites valls fèrtils que s'anà adaptant a les necessitats humanes i del mercat, i que imprimia caràcter a la seva gent, de tal manera que els de Campos podien diferenciar-se dels de Santanyí o Lluçmajor.

Enhorabona a l'autor per haver aconseguit reeditar l'obra, en uns anys de noves transformacions i crisis pregones, per donar-nos a conèixer un tros de la seva terra, i fer-ho en la llengua pròpia de Mallorca. Una traducció del castellà al mallorquí feta per ell mateix i que resulta molt bella i agradable de llegir. Felicito també a les institucions que han fet possible aquesta edició, i ens han permès comprovar la diversitat geogràfica d'un espai unit per una comunitat històrica que, "ens ha de fornir l'entramat material sobre el qual l'home va muntar el seu complex econòmic i demogràfic".